

K problematice neúplných rodin z hlediska dětí

V podmínkách socialistické společnosti lidé v naprosté většině uzavírají manželství ze vzájemných sympatií se záměrem založit rodinu. Mít děti a vychovat z nich dobré občany patří ke smyslu života.

Jako malá skupina dává rodina dětem od jejich narození základní citovou a materiální jistotu. Dává jim všestrannou péči, rozvíjí jejich schopnosti, dbá o jejich úspěšný tělesný i duševní vývoj. Naše společnost jí v tom pomáhá, a to především v oblasti zdravotní, sociální, školské, kulturní politiky. Intenzita této rozsáhlé společenské pomoci je závislá na potřebách dítěte.

V raném období vývoje dítěte je vliv rodiny nejvýraznější. Lze považovat za optimální, když oba rodiče ovlivňují rozvoj normální a vyrovnané osobnosti dítěte. Plní-li rodina dobře své základní poslání, usnadňuje to situaci dalším článkům společenského výchovného působení. Odborníci ze socialistických zemí se shodují v názoru, že rodina si zachová svůj individuální i sociální význam i v komunismu. Tím pochopitelně roste odpovědnost rodiny ke společnosti i společnosti k rodině.

V neúplné rodině, tj. v rodině s dětmi jen s jedním rodičem, je situace složitější a náročnější. Většina rodin u nás plní dobře své poslání. To platí jak o úplných, tak o neúplných rodinách. Kdysi se předpokládalo, že především každá neúplná rodina je rodinou problémovou. Takové zobecnující tvrzení však není na místě. Lze však říci, že v rodinách s jedním rodičem je situace z objektivních i subjektivních důvodů obtížnější. Jsou proto předmětem větší společenské péče a pomoci.

Vznik neúplných rodin

Důvodů vzniku neúplných rodin je několik. Nejčastějším je rozvod — celostátně zhruba v 34 %, úmrtí jednoho z rodičů — v 30 %, narození dítěte mimo manželství — v 10 %, a jiné důvody — ve 26 %.

Sociální péče národních výborů o děti je soustředěna na všechny rodiny, úplné či neúplné, které potřebují některou z forem odborné pomoci, a to zejména tehdy, kdy je nebo by mohl být vývoj dítěte sociálně ohrožen nebo narušen.

Dostupné statistické údaje o počtech nezletilých dětí z rozvedených manželství jsou z roku 1975. V tomto roce činil počet dětí z rozvedených manželství 21 489, z toho v ČSR celkem 17 261 a v SSR celkem 4 238. V ČSR téměř 70 % rozvádějících se manželství jsou manželství s nezletilými dětmi, největší počet je s jedním a dvěma dětmi.

Naše společnost chrání zájmy nezletilých dětí. To se pochopitelně týká jak všech dětí rozvádějících se manželů, tak i zájmů a práv dětí narozených mimo manželství. Tyto děti mají stejné sociální i právní postavení jako děti narozené v manželství. Počet dětí narozených mimo manželství se ve srovnání s počtem v buržoazní republice třikrát až pětikrát snížil. Z celkového počtu narozených dětí činí tyto děti v ČSSR 4,5 %, v ČSR 4,2 % a v SSR 5,3 %.

Podíl neúplných rodin s dětmi do 15 let, vzniklých ze všech výše uvedených důvodů, činil v ČSR 8,8 % a v SSR 6,4 % z celku všech rodinných domácností — podle údajů ze sčítání lidu v roce 1970.

Stručně lze říci, že ročně v průměru přibývá na 35 tisíc dětí v neúplných rodinách vzniklých rozvodem a narozením dítěte mimo manželství. Tedy způsobem, jemuž by bylo možno z části předejít.

Situace dětí po rozvodu rodičů a dětí narozených mimo manželství je u nás sledována v rámci sociálně právní ochrany. Je také předmětem některých dlouhodobých i jednorázových šetření a speciálních výzkumů resortu práce a sociálních věcí. K zajímavým dlouhodobým a ojedinělým šetřením patřilo sledování dětí narozených mimo manželství ve vztahu k jejich matkám. Byla rovněž šetřena a zkoumána sociální situace neúplných rodin vzniklých rozvodem, a to jak rodin s nezletilými dětmi, v jejichž čele byla žena, tak rodin, v jejichž čele stál otec.

Některé poznatky o dětech narozených mimo manželství

Průzkum dětí narozených v Praze mimo manželství v r. 1970, opakovaný po 3 měsících, po roce a po třech letech ukázal, že situace matek je příznivější, než se očekávalo. Jejich život, stejně tak jako život dětí se vyvíjel vcelku uspokojivě. Ukázalo se, že u nás došlo ke změně ve vztazích k těmto ženám. Vymizely odsuzující postoje k mimomanželskému těhotenství i k dítěti. Na 90 % rodičů sledovaných žen zaujalo rozumný postoj ke svým dcerám a pozitivní vztah k narozeným

dětem. Ve srovnání s některými zahraničními údaji nedošlo k žádné společenské izolaci. Dokonce polovina otců si zachovala dobrý vztah k matce i k dítěti a ve značném počtu s nimi později uzavřeli manželství.

Ve třech letech života bylo 40,7 % dětí v péči obou rodičů, 39,9 % v péči osamělé matky a 11,3 % v péči matky a jiného partnera. Celkem bylo v péči matky 91,0 % dětí. Ve srovnání s některými údaji ze zahraničí je podstatně menší podíl dětí v ústavní péči — 2,1 % — a v péči příbuzných — 4,2 %. Je to podstatně méně, než tomu bývalo v buržoazní republice. Výzkum ukázal, že matky v naprosté většině dobře pečovaly o své děti. Jen zcela výjimečně se svých dětí vzdávaly. V 6,1 % došlo k osvojení, jinak děti zůstávaly v péči vlastní rodiny. Tato péče byla (podle konstatování obvodních dětských lékařů a dětských sester) velmi dobrá a dobrá u 80 % matek. Přes některé potíže, které se v životě matky vyskytly, byl zájem o dítě a péče o ně na uspokojivé úrovni.

V porovnání s některými kapitalistickými státy je v ČSSR dobrá úroveň hmotného zabezpečení osamělých matek s nezaopatřenými dětmi. Tyto matky však mají některé problémy, které se zpravidla nevyskytují v úplné rodině.

U sledovaného souboru se bezprostředně po narození projeví určité odchylky. Bylo to především tam, kde šlo o vliv některých sociálních faktorů na vývoj plodu nebo na dítě. Byla zjištěna vyšší nemocnost, větší výskyt chronických onemocnění. Vyšší také byla hospitalizace dětí narozených mimo manželství. Po jednom a třech letech života děti narozených mimo manželství nebyly však zjištěny žádné podstatné rozdíly ve váze a míře ve srovnání s kontrolní skupinou dětí narozených v manželství. Po prvním roce dítěte, kdy se již většinou vyřešily základní problémy, situace byla ve sledovaném souboru obdobná situaci dětí narozených v manželství.

V nových právních předpisech o sociálním zabezpečení je věnována zvláštní pozornost těhotným ženám v obtížné situaci a neúplným rodinám s nezaopatřenými dětmi z hlediska sociálně výchovné a poradenské péče, sociálně právní ochrany, poskytování věcné pomoci a peněžitých příspěvků. Zakotveny jsou i možnosti ubytování, například v domovech pro matky s dětmi, v zařízeních sociální péče.

Provedení průzkum vedl k velmi konkrétním opatřením ve prospěch dětí i matek. Téměř ve všech okresech byla navázána dobrá spolupráce mezi zdravotnickými pracovníky a sociálními pracovníky národních výborů. Ti se včas dovídali o neprovdaných těhotných ženách. Mohli jim pak již v průběhu těhotenství poskytnout pomoc a spolu s nimi připravit dobré podmínky pro očekávané dítě.

Některé poznatky o dětech z rozvedených manželství

Úplná rodina tvoří nesporně optimální předpoklady — je-li složena ze sociálně zralých jedinců — pro dobrou výchovu dětí. Jenom podmínka úplnosti rodiny sama o sobě však nestačí. Úplná rodina může selhat při plnění základních funkcí ve vztahu k dětem. Neúplná rodina, v čele buď s matkou či otcem, není apriori předurčena k selhání v důležitých funkcích.

Z potřeby prohloubit znalosti o neúplných rodinách vzniklých rozvedem a z potřeby volit adekvátní formy pomoci tomuto dnes převládajícímu typu neúplných rodin s dětmi vyplynuly požadavky na resortní výzkum. Týkaly se šetření sociální situace neúplných rodin rozvedených žen s dětmi do 15 let a sondážního průzkumu neúplných rodin rozvedených otců s dětmi do 15 let. I zde skutečnost do jisté míry předčila očekávání.

K situaci rozvedených matek s dětmi

Většina těchto rodin je finančně dobře zabezpečena. Převážná část bývalých manželů plní výchovaci povinnost k dětem. Kde tomu tak není, výživné se vymáhá a dítěti je poskytován příspěvek na výživu. Z celkového počtu rozvedených žen byla oddělením péče o děti okresních národních výborů poskytována finanční výpomoc jen v 5,8 % případů. Je třeba uvést, že těmto ženám více pomáhají jejich rodiče.

Hmotné postavení se výrazně liší od postavení stejného typu rodin v kapitalistických zemích. Americké prameny z roku 1973 uvádějí, že 51 % rozvedených žen s dětmi žije pod hranicí chudoby, tedy ve skutečné nouzi. U nás 50 % dotázaných žen hodnotilo svou finanční situaci po rozvodu jako lepší než v období rozpadu manželství. K tomu též přispívá skutečnost, že u nás neexistuje platová diskriminace pracujících žen, tolik běžná v kapitalistických zemích. U nás naopak, jak potvrzují fakty, příjem rozvedených pracujících žen přesahuje průměr příjmů pracujících vdaných žen.

Pokud jde o bydlení, 86 % žen je se situací spokojeno a shledává ji vyhovující. Z hlediska potřeb dětí považují za užitečné a výhodné, že častěji než tomu je v úplných rodinách žijí spolu s jedním ze svých rodičů nebo s oběma. Soužití s bývalým manželem v jednom bytě je výjimečné. Neprospívá situaci. Projevuje se jako prvek neustálého napětí.

Zařízení bytu a vybavení domácnosti je na dobré úrovni. S technizací domácích prací a s údrž-

bou mají ženy problémy. Proto více využívají placených služeb. Také děti jim pomáhají ve větší míře, než tomu bývá v úplných rodinách.

Možnosti rekreace a jejich využívání jsou obdobné jako v úplných rodinách.

Pokud jde o výchovu dětí, je většina rodin v čele s rozvedenou ženou na tom téměř stejně dobře jako ženy z úplných rodin. Poněkud více mají občasných problémů s dětmi. V 8 % uvádějí, že mají značné výchovné problémy s dětmi (proti 4 % v úplných rodinách). Tato skutečnost do-
tvrdzuje, že situace jednoho rodiče s nezletilými dětmi je náročnější a pomoc společnosti nutná.

Situace rozvedených otců s dětmi (1)

byla šetřena obdobně jako situace neúplných rodin rozvedených matek s dětmi, ovšem jen son-
dážně.

Ukázalo se, že i tyto neúplné rodiny v čele s otcem mají ve své většině dobrou finanční i bytovou
situaci. Jejich situace je dokonce poněkud lepší než situace matek. Je to patrně důsledek skuteč-
nosti, že takovýchto rodin je nejvíce jednoduchých — téměř 69 % — nebo dvoudětných — 22 %.
Většina dětí svěřených do výchovy otcům prošla delším kritickým obdobím narušeného výchov-
ného prostředí než děti svěřené matkám. Vliv matek dětí svěřených otcům nebyl většinou dlouho-
době dobrý. Situace otců byla proto relativně obtížnější.

Pro muže je obtížnější zvládnout provoz domácnosti a výchovu dětí. Nejvíce mu pomáhají jeho
rodiče nebo družka, pomoc ostatních členů rodiny je spíše okrajová. Také děti pomáhají svým
otcům, i když v menší míře, než pomáhají děti svěřené matkám.

Výchovná situace dětí v rodinách rozvedených otců je složitější, rizikovější než v rodinách
rozvedených matek. To je důvod, pro nějž je těmto rodinám ve větší míře třeba zabezpečovat
odborné poradenské a sociální služby a sociální péči vůbec, dětem pak zejména sociálně výchov-
nou péči.

Porovnání obou šetření je obtížné pro rozdílné podmínky jejich vzniku a pro jiné závažné okol-
nosti, které vedly státní orgány ke svěření dítěte do péče matky či otce.

Závěr

Neúplné rodiny vzniklé narozením dítěte mimo manželství nebo rozvodem jsou v ČSSR ve své
většině rodinami, které v podstatě dobře prosperují. Žijí v relativně dobrých poměrech, mají za-
bezpečenu uspokojivou životní úroveň. Jejich vnitřní podmínky jsou složitější, než je tomu
v úplných rodinách. Jen v relativně malém procentu je v nich výchova dětí problémová a vyža-
duje speciální pomoc ze strany společnosti.

Absenci jednoho z rodičů lze charakterizovat jako určitou ztrátu z hlediska dítěte, ztrátu, již
by se mělo a již lze předejít.

Prevenici vzniku těchto rodin spatřujeme ve včasné, dobré a komplexní výchově k manželství
a odpovědnému rodičovství, v rozvoji předmanželského i manželského poradenství, v rozvoji
cílevědomé sociálně výchovné terapie v celé oblasti sociální péče o rodinu a děti. Pro tuto prevenci
vzniku neúplných rodin vytváří naše socialistická společnost žádoucí podmínky.

Vlasta Brabčová

Veřejné mínění o rodině a dětech

Rodině a dětem věnují stranické a státní orgány neustále vysokou pozornost. V důsledku cíle-
vědomé populační politiky, nastoupené po XIV. sjezdu KSČ, dosáhla ČSSR v posledních letech
příznivého populačního vývoje. Otázka dětí a jejich výchovy stojí dnes v popředí zájmu celé naší
společnosti.

Ústav pro výzkum veřejného mínění při Federálním statistickém úřadu v Praze uskutečnil k této
problematice z podnětu místopředsedy vlády ČSSR s. M. Lúčana v roce 1976 rozsáhlé reprezen-
tativní šetření pod názvem *Rodina a děti*. Dotazováno bylo celkem 1792 občanů starších 18 let a sou-
časně 1459 mladých žen ve věku 18—34 let (ve dnech 15. 11. až 8. 12.). Výzkum se týkal natalit-
ního klimatu v Československu, názorů obyvatel na výchovu k rodičovství a na výchovu dětí, na
otázky předškolních výchovných zařízení, zdravotní péče o ženy a děti a na problémy zaměstná-
ných matek. Výsledky výzkumu se staly jedním z podkladů k rozboru populačního vývoje v Če-
skoslovensku, který vypracovalo Federální ministerstvo práce a sociálních věcí.

(1) Podle údajů ze sčítání lidu v roce 1970 bylo otcům bylo svěřeno 7,9 % dětí.
svěřeno 92,1 % závislých dětí do péče matek,